

trzeć do głębokich zasobów informacyjnych sieci. Autorki publikacji mają nadzieję, że upowszechnienie wiedzy, a tym samym zapotrzebowania na zasoby Ukrytego Internetu da bodziec do rozwoju nowych technologii, któ-

re rozwiążą problem z dostępem do niego.

Natalia Pamuła-Cieślak

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Zagadnienie cenzury było już wielokrotnie poruszane w literaturze, zwłaszcza w kontekście transformacji ustrojowej w Polsce po roku 1989. Z najbardziej aktualnych publikacji warto wymienić w tym miejscu choćby opracowanie Zbigniewa Romka *Cenzura w PRL. Relacje historyków* (Warszawa 2000), pozycję *Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu* (Wrocław 2002) oraz omówienie Tomasza Strzyżewskiego *Matrix czy prawda selektywna? Antycenzorskie retrospekcje* (Wrocław 2006). Nowością wydawniczą dedykowaną tej problematyce jest także praca Bartłomieja Paszyłka *Książki zakazane*, opublikowana w październiku 2009 r. pod znakiem Wydawnictwa Park¹, w ramach cyklu „Literatura i Kontrowersje”².

Bartłomiej Paszyłek, *Książki zakazane*, Warszawa–Bielsko-Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN 2009, 358, [2] s., il. („Literatura i Kontrowersje”), ISBN 978-83-262-0216-2

Książki zakazane, polecane zarówno przez portal internetowy Onet.pl, jak i „Bluszcz” – czasopismo o ambicjach literackich, wpisują się w nurt szczególnie popularnych w ostatnim okresie kompendiów wiedzy przybliżających czytelnikowi konkretne zagadnienia, jak np. kilkakrotnie wydawana *Wiedza o kulturze* Anity Włodarczyk-Ku-

omawianą są to: *Kobiety w literaturze* Magdaleny Goik (Warszawa–Bielsko-Biała 2009), książka prezentująca wizerunki kobiet na obszarze szeroko pojętej literatury – autorki, postacie fikcyjne, jak i kobiety-muzy, których postać i działalność zainspirowały twórców, oraz *Bunt literatów* Olgi Romańskiej-Maliny (Warszawa–Bielsko-Biała 2009), omawiający pozycje przemilczane i pomijane w programach szkolnych, a które w znaczący sposób wpłynęły na rozwój literatury, tworząc jej współczesny obraz. Por. [*Literatura i kontrowersje*] [on-line]. Wydawnictwo Park [dostęp 10 sierpnia 2010]. Dostępny w World Wide Web: http://www.park.pl/ksiegarnia/index.php?nr_sesji=21728126556987521315&ksiegarnia=E&tryb=seria&id_serii=53.

¹ Oficyna Park, obecna na rynku od 1990 r., specjalizowała się w publikacjach z zakresu prawa i ekonomii oraz materiałach edukacyjnych, takich jak: słowniki, leksykony, tablice czy poradniki językowe. W wyniku umowy o przeniesieniu autorskich praw majątkowych, zawartej we wrześniu 2007 r., Park został przejęty przez Wydawnictwo Szkolne PWN. Por. *O nas* [on-line]. Wydawnictwo Park [dostęp 10 sierpnia 2010]. Dostępny w World Wide Web: http://www.park.pl/ksiegarnia/o_nas.php?nr_sesji=21728126556987521315.

² Seria ta została uruchomiona w 2009 r. i obejmuje obecnie trzy publikacje. Poza pozycją

lak i Maurycego Kulaka (ostatnie wyd. Warszawa–Bielsko-Biała 2008), *Słownik wiedzy o filmie* Joanny Wojnickiej i Olgi Katafiasz (Warszawa–Bielsko-Biała 2009) czy *Słownik wiedzy o mediach* (wyd. 2, Warszawa–Bielsko-Biała 2009). Sam Bartosz Paszyk jest autorem *Leksykonu filmowego horroru* (Michałów–Grabina 2006) oraz wydanej w Stanach Zjednoczonych książki pt. *The pleasure and pain of cult horror films: an historical survey* (McFarland 2009). Współpracuje także jako recenzent i publicysta m.in. z „Nową Fantastyką”, „Newsweek Polska” i „Filmem” oraz czasopismami zagranicznymi, jak „Fangoria” czy „Ultra Violent”³.

Swoje rozważania o książkach zakazanych Paszyk rozpoczyna od *Wstępu*, w którym stawia istotne pytania: czy dzieło literackie może stanowić zagrożenie?, czy może zainspirować społeczeństwo do zachowań sprzecznych z normami społecznymi? Sam daje także na nie odpowiedź, akcentując, że cenzurze podlegały przede wszystkim te pozycje, które skłaniały do samodzielnego myślenia lub utrudniały władzy państwowej, czy też kościelnej, sprawowanie kontroli nad społeczeństwem.

Recenzowana publikacja składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym zatytułowanym *Historia cenzury* autor przedstawia jej krótki zarys od czasów starożytnych po współczesność. Omawia kwestie karania i prześladowania opublikowanego już dzieła (podrozdział *Wydział pościgowy – cenzu-*

ra represyjna), podając często absurdalne przykłady, jak choćby usunięcie w 1953 r. w Stanach Zjednoczonych z listy lektur *Robin Hooda* za szerzenie idei socjalistycznych. Zwraca uwagę na zmianę sposobu kontroli nad tekstem wraz z upowszechnieniem się wynalazku Gutenberga (podrozdział *Niech moc będzie z nami – cenzura prewencyjna*), akcentuje rolę Kościoła katolickiego (podrozdział *Będziesz się smażył w piekle – indeks ksiąg zakazanych przez Kościół katolicki*) oraz przybliża specyfikę cenzury w czasach PRL-u (podrozdział *Co im zrobią, jak ich złapią – cenzura w Polsce*).

Pozostałe cztery rozdziały to zasadnicza część pracy obejmująca szczegółowe omówienie poszczególnych tytułów książek zakazanych. Autor zgrupował je w czterech, odpowiadających rozdziałom, kategoriach. Pierwsza z nich (rozdz. II) objęła szesnaście tytułów kwestionowanych z powodów politycznych, do których Paszyk zaliczył m.in. *Grona gniewu* Johna Steinbecka, *Rok 1984* George’a Orwella czy *Doktora Żywago* Borysa Pasternaka. W kategorii drugiej (rozdz. III), najbardziej obszernej, znalazły się dwadzieścia dwie książki zabronione z przyczyn społecznych, wśród których autor umieścił np. *Szkarłatną literę* Nathaniela Hawthorne’a, *Buszującego w zbożu* Jerome’a Davida Salingera i *Dziennik Anne Frank*. Do trzeciej kategorii (rozdz. IV) zaliczono dwadzieścia pozycji niedozwolonych z powodów obyczajowych, a wśród nich np. *Kamasutrę* Watsjajana Mallanga, *De-kameron* Giovanniego Boccaccia oraz

³ B. Paszyk, *Książki zakazane*, Warszawa–Bielsko-Biała 2009, dolna okładka.

Kochanka Lady Chatterley Davida Herberta Lawrence'a. Czwartą kategorią (rozdz. V) objęto osiemnaście publikacji zakazanych z powodów religijnych. Poza *Biblią*, *Talmudem* i *Koranem* Paszyłek omówił w tym rozdziale także m.in. *Ostatnie kuszenie Chrystusa* Nikosa Kazantakisa oraz *Szatańskie wersety* Salmana Rushidiego.

Opis poszczególnych pozycji zawiera charakterystykę treści oraz rozbudowane wyjaśnienie powodów zakwestionowania dzieła. Paszyłek szczegółowo analizuje przyczyny negatywnego stosunku władz państwowych lub kościelnych czy też określonych grup społecznych do danego tytułu. Pojawiają się także stałe, wyróżnione graficznie (niebieskie tło) elementy, jak zacytowany fragment omawianego dzieła, oraz pod nagłówkiem *Zobacz również* – wybór literatury z nim związanej. Całość dopełnia poddział *Ekranizacje* zawierający informacje o adaptacjach filmowych (wraz z ich oceną artystyczną) i ewentualnych trudnościach związanych z ich rozpowszechnianiem. Na sześćdziesięciu siedmiu autorów wymienionych w recenzowanej pracy (część dzieł jest anonimowa, jak również przedstawiono po kilka tytułów tego samego autora, np. Henry'ego Millera czy Thomasa Hardy'ego) tylko przy pięciu podano szczegółowy biogram zatytułowany *O autorze*. Trudno określić, co kierowało Paszyłkiem i dlaczego takiego uzupełnienia doczekali się John Milton, Jerzy Kościński, Robert Heinlein, Stephen King, Dean Koontz, a nie Kurt Vonnegut, Anthony Burgess czy John Updike.

Uzupełnieniem publikacji są indeksy osób i tytułów wymienionych w tekście. Bogato ilustrowane kompendium, od rycin i reprodukcji malarzkich po kadry z adaptacji filmowych, wydane jest w sposób nienaganny zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim.

Przy przeglądaniu recenzowanej pozycji narzuca się jednak skojarzenie z wydaną kilką lat wcześniej pracą Nicholasa J. Karolidesa, Margaret Bald i Dawna B. Sova pt. *100 zakazanych książek. Historia cenzury dzieł literatury światowej* (Warszawa 2004). Amerykańscy autorzy w swojej publikacji również dokonali podziału przedstawionych tytułów na cztery, te same co u Paszyłka, kategorie. Odmienny jest tylko ich porządek. W obu pozycjach można także spotkać omówienia większości tych samych dzieł literackich. U Paszyłka interesująca jest jednak zmiana przydziału danego tytułu do kategorii. Dla przykładu, *Mechaniczna pomarańcza* Anthony'ego Burgessa, w publikacji amerykańskiej zaliczona do książek prześladowanych z powodów społecznych, u Paszyłka znalazła się wśród dzieł cenzurowanych politycznie. Z kolei *Cierpienia młodego Wertera* Johanna Wolfganga Goethego w *Książkach zakazanych* zostały umieszczone wśród tytułów kwestionowanych z przyczyn społecznych, nie zaś, jak w publikacji wcześniejszej, z powodów religijnych. Pozytywnym elementem recenzowanej książki omawiającej siedemdziesiąt sześć tytułów, w stosunku do *100 zakazanych książek*, jest uwzględnienie kilku nowych

pozycji, jak *Tessa d'Urberville* Thomasa Hardy'ego (oprócz wcześniej przedstawionej pracy *Juda nieznan*), *Czarna wiosna* Henry'ego Millera (oprócz *Zwrotnika Raka* i *Zwrotnika Kozioroźca*), *Podróże Guliwera* Jonathana Swifta, *120 dni Sodomy, czyli szkoła libertynizmu* Donatien Alphonse'a François de Sade oraz *Krytyka czystego rozumu* Immanuela Kanta. Paszylk prezentuje także pozycje najnowsze, których nie znajdziemy w wydawnictwie autorów amerykańskich, jak *Harry Potter i kamień filozoficzny* Joanne K. Rowling (Joanne Murray), oskarżanej o szerzenie okultyzmu lub satanizmu i odrzucanej zarówno przez katolików, protestantów, jak i szytów czy sunnitów. Pewnym *novum* w stosunku do *100 księzek zakazanych* jest również włączenie do pracy Paszyłka pięciu polskich tytułów, prześladowanych ze względów politycznych (Gustaw Herling-Grudziński *Inny świat*, Czesław Miłosz *Zniewolony umysł*, Jerzy Kosiński *Malowany ptak*) oraz zakazanych z powodów obyczajowych (Emil Zegadłowicz *Zmory* oraz *Motory*). Przy porównaniu *Księzek zakazanych* i *100 księzek zakazanych* za tą pierwszą publikacją przemawia jej opracowanie edytorskie, na które składa się bogata szata graficzna oraz cytowanie fragmentów przedstawionych pozycji.

Księżki zakazane, kompendium wiedzy o cenzurze dzieł literackich, z pewnością będą przydatne dla osób zainteresowanych zarówno historią literatury, jak i historią książki. Mogą także spełniać funkcję przewodnika po literaturze, podobnie jak wydana kilka lat wcześniej praca *100 najważniejszych księzek świata* Martina Seymour-Smitha (Warszawa 2001) czy najnowsza publikacja *90 najważniejszych księzek dla ludzi, którzy nie mają czasu czytać* Henrika Langego (Warszawa 2009), zaskakującej pozycji, w której każde dzieło jest streszczone w zabawny i inteligentny sposób na jednej stronie, w postaci czterech komiksowych ramek. Ta dodatkowa funkcja *Księzek zakazanych* jest tym bardziej prawdopodobna, że już Paszylk zwraca uwagę na fakt traktowania współcześnie zakazów cenzury „nie jako wskazówek, czego nie należy czytać, ale odwrotnie – jako podpowiedź, które tytuły potrafią wywołać u czytelnika emocje”⁴.

Wanda A. Ciszewska

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

⁴ Tamże, s. 4.